

Davetli Yazı / Invited Paper

Sosyal Bilim Olarak Örgüt ve Yönetim Araştırma Alanları: Bilimsel Meşruiyet Sorunları Nasıl Aşılır?

Organizational and Management Research as Social Science: How to Resolve Problems of Scientific Legitimacy?

Prof. Dr. A. Selami Sargut

Öz

Örgüt ve yönetim araştırma alanlarının tartışılmalı bir biçimde pozitivism ile postmodernist tartışmalar arasında sıkışıp kaldığı görülmektedir. Sosyal bilim olarak gelişmesi, gerekliliğini, üretkenliğini ve bilimsel meşruiyetini kanıtlanmasına bağlıdır. Postmodernist yaklaşımların bilimsel meşruiyet açısından alanın sorgulanmasına neden olduğu görülmektedir. Postmodernist duruş özellikle ontolojik ve epistemolojik açılardan alanın bilimsel meşruiyetinin sorgulanmasına ve pozitivism karşısında mevzi yitirmesine neden olmaktadır. Bilimsel gerçekçilik, ortaya çıkan ontolojik ve epistemolojik sorunların aşılmasında ve alanın araştırma programının özelliklerine ilişkin bir başvuru çerçevesi oluşturulmasında katkı verebilir.

Bilimsel gerçekçilik, bilim dışı alanlara savrulmadan pozitivismin sorunlarını giderme olanaklarını sunmaktadır. Alanın ontolojik ve epistemolojik sorunlarının sağlam bir zeminde tartışılmasına ve çözülmesine de olanak sağlamaktadır. Bilinç - beyin ikiliği tartışmalarında ortaya çıkan ussal nitelik sorunlarını fizikselci yaklaşımlarla aşarak, alanın ontolojik sorunlarına çözüm bulmak mümkündür. Alanın kuramsal zenginliği açısından önem taşıyan yapı kurmacılığı, yine bilimsel gerçekçilik çerçevesi içinde ontolojik ve epistemolojik sorunlarından arındırabiliriz. Sosyal bilim ve örgüt - yönetim araştırma alanlarında temel bir ikilik odağı oluşturan belirlenim tartışmasının solipsizme savrulmadan, bilimsel meşruiyet içinde çözülmesi öngörülebilir. Bilimsel gerçekçilik, tutarlı bir bilim felsefesi çerçevesi sunarak, bilim savaşlarındaki savunulamaz postmodernist savların aşılmasına, örgüt - yönetim araştırma alanlarının ontolojik ve epistemolojik sorunlarının çözülmesine katkı verecektir.

Anahtar Sözcükler: Bilimsel Gerçekçilik, Ontoloji, Epistemoloji, İkilikler, Belirlenimcilik

Abstract

A social scientific field's growth and progress is incumbent upon its necessity, productivity, and scientific legitimacy. However, the ever-increasing influence of postmodernist perspectives has been instrumental in raising doubts as to the legitimacy of organizational and management (OM) research as a field. The damage that can be attributed to the postmodernist turn is especially evident from ontological and epistemological perspectives. The adoption of scientific realism can be beneficial in overcoming problems of ontology and epistemology. By presenting a consistent philosophy of science paradigm, scientific realism can help in overcoming the indefensible postmodernist arguments that have been prominent in the 'science wars', as well as solving the ontological and epistemological problems in OM research. Such a perspective can also form the basis of a new guideline for the development of new research programs in OM.

Keywords: Scientific Realism, Ontology, Epistemology, Dualism, Determinism.

Giriş

Örgüt ve yönetim araştırma alanlarının, işletme yöneticiliği yaklaşımının sınırlayıcı ve araçsal bilgi üretme anlayışından uzaklaşma çabası, alanın bilimsel meşruiyet edinmesi açısından katkı sağlayıcı olmuştur. Kendini yöneticilerin günlük sorun çözme anlayışıyla sınırlayan bir araştırma alanının, araçsalçı reçetelerin ötesine geçip bilim ve kuram üretmesi olası değildi. Söz konusu aşamayla birlikte yönetim ve organizasyon alanıyla uğraşan akademikerler kendilerini sosyal bilimci olarak tanımlamaya başlamışlardır. Sosyal bilimci tanımlaması alanda çalışanların sosyal

bilimlerdeki bilim felsefesi tartışmalarına duyarlılıklarını da artırmıştır. Burrell ve Morgan'ın ikiye iki çizelgeleri (1979) "nerede duruyoruz?" ya da "egemen paradigma karşısında olanaklarımız ne?" sorularına yöntem bilimsel ve sosyal bilim felsefesi açısından oldukça yararlı yanıtlar vermiştir. Pozitivizmin ve işlevselci paradigmanın öteki saydığı kesimin özgüveninin artması, yeni haritada ortaya çıkan olanaklar, örgüt ve yönetim çalışmalarının anti pozitivist ve öznelci bir çoğulculuğa doğru yelken açmasına neden olmuştur. Bu açılış bir yandan alanda bilgi ve metafor zenginliğine neden olurken, öte yandan da postmodernist bir etiket altında, solipsizme¹ ve nihilizme² doğru bir savruluşu da gündeme getirmiştir. Söz konusu savruluş, izleri çok eskilere dayanan bilim savaşlarının yeniden alevlenmesine, savaş baltalarının gömüldükleri yerlerden çıkarılmasına da neden olmuştur.

Postmodernistlerin saygın dergilerinden olan *Social Text* dergisinin "bilim savaşları" özel sayısında ortaya çıkan skandal, tartışmanın boyutlarını anlatan iyi bir örnektir. Bilindiği gibi fizikçi Alan Sokal, *Lingua Franca* adlı dergide yayımladığı makale ile açıkladığı üzere (Sokal, 1996b)³, yazdığı düzmece bir yazı aracılığıyla fizik alanındaki bilimsel bulguların, postmodernistlerin savlarını desteklediğini ileri sürmüştü (Sokal, 1996a) ve bu düzmece yazı *Social Text* editörlerinin onayı ile dergide yayımlanmıştır. Sokal sonradan yazdığı kitapta parodi olarak adlandırdığı olaydan yola çıkarak postmodernist kesimin ayrıntılı bir eleştirisini dile getirmiştir (Sokal ve Bricmont, 1999).

O zamana değin sürekli olarak saygın bilimsel araştırma alanlarından ve bazen fizikteki (kuramsal fizik ve kuantum mekaniği gibi) gelişmelerden destek alınarak pozitivizme karşı sürdürülen postmodernist

savaş, Sokal parodisiyle önemli bir darbe yemiştir. Postmodernistlerin bilim savaşlarında kural dışı davranışları, gerçekleri eğip bükükleri izlenimi edilmiştir. Bu durum pozitivizmin sorunlarını gören ancak postmodernizmin olası tuzaklarına düşmek istemeyen önemli bir sosyal bilimci kesimi de yeni arayışlara itmiştir.

Yazıda alanın, saygınlığını ve meşruiyetini yitirmeden yürütebileceği araştırma programlarını, ne tür bir bilim felsefesine dayandırabileceği tartışılacaktır. Buradaki öngörü, alanda çalışan bilim kişilerinin araştırma yaparlarken yön duygularını diri tutan, gerçekle bağlarını koparmalarını engelleyen bilim felsefesine ilişkin haritalarının yerli yerinde kullanılmasını sağlamaktır. Pozitivizme karşı ontolojik ve epistemolojik tartışmaları yürütürken "imama kızıp dinden çıkma noktasına gelinmesi" en çok rastlanan durumdur. Postmodern söylemlerle solipsizm ya da nihilizme doğru bir savrulmayı önlemenin yollarından birisi de, pozitivizmle yürütülen tartışmayı bilimsel gerçekçi bir alanda sürdürmektir. Bilim felsefesinin katkısını sağlamak için önce bilimsel gerçekçi paradigmanın örgüt ve yönetim araştırma programlarının meşruiyet ve saygınlığına nasıl destek verebileceği konusu ele alınacaktır. Ardından araştırma alanının temel sorunlarından birisi olan ontolojik ve epistemolojik ikiliklerin üstesinden gelme yolları tartışılacaktır. Yapı kurmacılığın örgüt ve yönetim araştırmaları açısından öneminden yola çıkılarak, postmodernizmle arasına nasıl mesafe konulacağı irdelenecektir. Belirlenimle ilgili sorunların çözümü aranarak gerekli çıkarımlara ulaşılmaya çalışılacaktır.

Örgüt ve Yönetim Kuramlarının Evrimi

Örgüt ve yönetim kuramlarının yapısal işlevselci bir çerçevede geliştiği, aykırı tutum takınan kuramsal tavırların da kendilerini ve konumlarını yine işlevselci yaklaşıma göre tanımladıkları söylenebilir. Tarihsel sürece baktığımızda örgüt ve yönetim kuramlarının iyi sınavlar verdiğini söylemek zordur. Teknik etkinliğe sahip, karmaşık ve biçimsel örgüt anlayışlarıyla donanmış, kurumsal ve entelektüel kazanımları olan yönetimlerin 2. Dünya Savaşı'nda neden oldukları insanlık suçları düşünüldüğünde kafalar karışabilir (Reed, 2006, s. 20). İzleyen dönemlerdeki gözlemler (insanlık suçları ve çok sayıda ekonomik kriz) de farklı bir tanımlama getirmiyor. Daha gelişmiş, karmaşık, büyük ve kurumsallaşmış örgütler tarafından yönetilen dünyada ortaya çıkan krizleri yalnızca siyasal – toplumsal yönelişlerin ve kapitalizmin krizleri olarak okumak doğru olmayacaktır. Çünkü

1 Solipsizm (tekbencilik) öznel idealizmin en aşırı biçimidir. Solipsist açısından dünya tümüyle kendi aklının bir yaratusıdır. Ontolojik olarak akli ve gövdesiyle algıladığı duyuların ötesinde bir varoluş söz konusu değildir (Burrell ve Morgan, 1979, s. 238-239).

2 Nihilizm (hiççilik) hiçbir şeye inanmama durumunu ya da hiçbir bağlılık ve amaca sahip olmamayı öngören bir kuramdır (Flyvbjerg, 2006, s. 383).

3 Sokal, *Lingua Franca*'da yayımlanan yazısında *Social Text* dergisindeki yazısına atıfta bulunarak yazının düzmece olduğunu açıkladı. Sorunlara liberal açıdan yaklaşan ancak saçmalıklarla bezenmiş yazıyı, alanında bu derece önemli ve saygın editörler Fredric Jameson ve Andrew Ross'un niye yayımladıkları bu yazıda sorgulanıyordu. Sokal, "Yazı başarılı olduğu için mi, yoksa editörlerin ideolojik önyargılarını desteklediği için mi yayımlandı?" sorularını yöneltiyordu.

bu olumsuzluklar aynı zamanda karmaşıklıklarına, büyüklüklerine ve kurumsallaşmış yapılarına karşın yönetemeyen örgütlerin öngöremediği, önleyemediği krizlerdir.

Yukarıda belirtilen ve benzeri başarısızlıkların, daha önceki dönemlerde örgüt ve yönetim kuramları alanındaki özgüveni sarstığı söylenebilir. Özgüven sarstısı sonucu ortaya çıkan, alana ilişkin felsefi kuşular, kuramsal parçalanmalar ve ideolojik bölünmelerdir (Reed, 2006, s. 20). Alanda uğraş verenlerin bir bölümü kuramsal parçalanmanın, çoğulculuğun ve metafor bolluğunun, alanın saygınlık ve meşruiyet kaybına neden olacağını, dahası sonunda böylesi bilimsel bir uğraş alanının kalmayabileceğine dikkati çekerken (Pfeffer, 1993), diğer bir bölümü çoğulculuğun ve metafor bolluğunun alanı zenginleştireceği savını ileri sürmüşlerdir.⁴ Söz konusu tartışma, özellikle postmodernizm ve eleştirel bakış üzerinden örgüt ve yönetim araştırmaları alanındaki pozitivist ve işlevselci paradigmataya karşı sürdürülmektedir.

Postmodernizmin modern örgüt kuramına yönelttiği eleştiriler nesnellik, öz-kimlik, bireysel yönelişlilik, yerel nedensellik, homeostatik değişim ve dilsel yeterlilik olarak sıralanabilir (Chia, 2003, s. 118-124). Postmodernizmin birinci itirazı örgütlerin belirli yerlerle, açık kimliklerle ve tanımlanabilir öğelerle nitelenen toplumsal varlıklar olarak ifade edilmelerinedir. Bu yaklaşım örgütleri yaşanan nesnel gerçekler durumuna getirmektedir. İkinci sorun noktası öz-kimlik tanımlamasında ortaya çıkmaktadır. Örgütlerin belirlenebilir özelliklerinin olması, amaçlı yönelişlerinin, kararlı durum sergileyebilen tasarımlarının olması, örgütlerin kültürlerinden, değerlerinden, amaç ve işlevlerinden söz edilmesi

4 Örgüt ve yönetim araştırmaları alanında eleştirel ve postmodernist yaklaşımların birçok önemine işaret edilmektedir. Öncelikle akımın getirdiği eleştirel bakış sayesinde insanların çağdaş sosyal kurumlara karşı duydukları güvensizlik, kuşku ve hoşnutsuzluğu seslendirebilmelerinin yolu açılmıştır. Kuşku ve hoşnutsuzlukların kaynağında da çalışma koşulları, örgütsel kararlara ilişkin sorunlar, örgütsel ortamların bireyleri sınırlamaları ve olumsuz yönlendirmeleri yer almaktadır. Eleştirel ve postmodernist akım ayrıca daha ayrıntılı, görgül araştırmaları ve yöntemleri gündeme taşımaktadır. Gelecekteki çalışmalar dinlenme ve değişmeye ilişkin daha ayrıntılı bilgi sağlayacak, gruplaşmaların nasıl oluştuğu, birbirleriyle nasıl kesiştiği ve grup içi – gruplar arası karmaşıklık ve çeşitliliklerin nasıl ortaya çıktığını açıklayacaktır. Oluşması beklenen tüm bu katkılara karşın şu andaki çalışmaların eleştirel bir tavır koymanın ötesine gidemediği, akımın olumlu katkı yapabilme konusunda fazla bir mesafe alamadığı, eleştirel bakış ve postmodernizmin savunucuları tarafından da ortaya konmaktadır (Alverson, ve Deetz, 2006, s. 276).

postmodernistlerin kabul edemeyeceği modern bir yaklaşımdır. Kuşkusuz tüm bunlar başta sözü edilen nesnellik destekleyen öğelerdir. Bireylerin belirli bir yönelişten yola çıkarak ortaklaşa ve toplu davranışlara kalkışmaları postmodernistler açısından başka bir sorun noktasıdır. Aktörlerin bilinçlilik, yönelişlilik ve toplu hareketle tanımlanması modernist bir yaklaşım olarak etiketlenmektedir. Örgütlerin içsel ya da dışsal müdahalelerle değiştiğinin varsayılması postmodernistlere göre yerel nedenselliğin getirdiği bir durumdur. Sıkı bağlanmış nedenselliğin doğru bir yaklaşım olmadığı kanısındadırlar. Ayrıca değişimin ender görüldüğünü, dengenin doğal bir durum olduğunu ileri süren homeostatik değişim de postmodernistlerin eleştiri oklarının hedefindedir. Homeostatik değişim biyolojiden esinlenen bir olgu olduğu için doğal gerçekçiliği öne alan bir yaklaşımdır. Postmodernistlerin dilin yeterliliği konusunda da kuşkuları vardır. Düşüncelerimizi ve bildiklerimizi ifade etme noktasında dilin yetersiz olduğu kanısındadırlar.

Sonuçta postmodernist yaklaşımın öncelikle örgüt kuramlarının örgütleri somut varlıklar ve kimlikler olarak ele alıp meşrulaştırmasına itirazı vardır. Örgütsel yaşamın öznel özelliklerini bireyler ve onların yönelişleri üzerinden kavramak olanaksızdır. Değişimin, sabit varlıkların bir yan işiymiş gibi görülmesi postmodernistler için kabul edilemez bir olgudur. Yerel nedensellik (Humecü nedensellik) anlayışı ve dilin yeterliliğine ilişkin bakış açısı postmodernistler açısından sorunludur (Chia, 2003, s. 123).

Kuşkusuz örgüt ve yönetim alanının gelişmesinde böylesi tartışmaların önemli rolü vardır. Ancak çalışma alanının bilimsel meşruiyeti açısından önemli olan, bu kavramların nasıl geliştirileceği ya da yerlerine nelerin konulacağını göstermektir. Geliştirme ve yerine koyma işini gerçekleştirilmeden yalnızca eleştirmek ya da onlardan vazgeçilmesini istemek araştırma alanının bilimsel saygınlığını yitirmesine neden olabilir.⁵

Örgüt ve yönetim çalışma alanları, eleştiri konusu olan nesnellik, kimlik, yönelişlilik, nedensellik, kararlı durum ve dilsel yeterlilik benzeri konulardaki bilimsel duruşunu korumakla birlikte, temel söyle

5 McKelvey iyi kuramın nasıl olması gerektiğini tartışırken güzel bir örnek veriyor: Pastanın yumurta, un, şeker, tereyağ ya da çikolata olmadığını söylemek, onun ne olduğunu söylemek anlamına gelmez (McKelvey, 2002, s. 752). Bir kuramı, bir yöntemi ya da bir yaklaşımı yalnızca eleştirmek, ne olması ve yerine neyin konulması gerektiğini söyleyemedikçe sorunu çözmemize yardımcı olmaz.

mini tarihsel süreç içinde geliştirdi. Düzeni öngören ussallık söylemiyle başlayan süreç, uzlaşmayı önemseyen bütünleşme ve özgürlüğü öne alan pazar aşamalarından geçti. Ussal dönemde bilimsel yönetim, karar kuramları ve Taylor, Fayol, Simon simgeleşirken, bütünleşme döneminde insan ilişkileri, koşul bağımlılık, sistem kuramı, şirket kültürü öne çıktı. Pazar aşamasının simgeleri olarak firma kuramı, kurumsal iktisat, işlem maliyeti, vekalet kuramı, kaynak bağımlılığı, örgütsel nüfus – çevre kuramı yer aldı. Örgütlerde egemenlik olgusunu anlayabilmek için gücü (iktidarı) ele almak gerekti. Bu durum Weber'e değin geriye gidip değerlendirmeler yapmamıza neden oldu. Çok iz bırakmamakla birlikte Marx bile dile getirildi. İşçilik süreçleri ve kurumsal kuram da bu aşamanın ürünleridir. Bilgi toplumu, bilgi çoğalıyor derken denetim bir sorun olarak ortaya çıktı. Bununla birlikte tüm **post** ön ekleri de gündeme geldi. Post yapısalılık, sanayi ötesi (post) toplum, post Fordizm, postmodernizm bu dönemin ürünleridir. Katılımcı yaklaşımlar adalet kavramına vurgu yaptılar. İş etiği, endüstriyel demokrasi, katılım kuramı ve eleştirel kuram öne çıktı. Şimdi ise karmaşıklığın sorun olarak görüldüğü ağıdüzeneği aşamasını yaşıyoruz (Reed, 2006, s. 22). Teknolojinin de desteğiyle ağıdüzeneği oluşturmak yeni kuşakların uygulama alanına taşıdıkları en beğenilen yöntem olarak görülüyor. Yaşamımızı gitikçe ağıdüzeneği haritalarıyla özdeşleştirdiğimiz söylenebilir.

Örgüt ve yönetim kuramı araştırma alanının, zamanın egemen yaklaşımlarından önemli ölçüde etkilendiği görülmektedir. Bilim olma çabaları koşul bağımlılık kuramı çerçevesinde, genel yasa oluşturmaya yönelik bir öykünmeye doğru giderken, postmodernist ve eleştirel bakışla birlikte alanda bir çeşitlenmenin olduğu görülmektedir. Ardından buna bir tepki olarak, bilim ölçütlerini koruyabilmek için yeniden bütünleşme ve bilimci bir anlayış, etkinlik kazanma çabasına girmiştir (Üsdiken ve Leblebici, 2001; Sargut ve Özen, 2007). Bu çabanın sonuca ulaşabilmesinin yolu, çeşitliliğin getirdiği zenginliğin, bilimsel meşruiyet yitirilmeden koruması olabilir. Ontolojik ve epistemolojik açıdan bilimsel gerçekçilik çizgisinin edinilmesiyle bu amaca ulaşılmasının mümkün olabileceği düşünülebilir.

Bilimsel Gerçekçilikle Meşruiyet Arayışı

Öznel – nesnel boyuta ilişkin ayrımları ortaya koyan açıklayıcı çizelgeleri irdelendiğinde, Burrell ve Morgan'ın (1979, s. 3, 29) yaklaşımlarına ilişkin iki

soru akla gelebilir. Birinci soru, “yazarlar bilimsel gerçekçilikle pozitivism arasındaki ince farkı bildikleri için mi her ikisini de aynı kefeye koymuşlardır?” biçiminde ortaya konabilir. İkincisi, farkı bilmelerine karşın, her ikisinin de nesnel tarafta durduğundan yola çıkarak bu durumun aynı paradigma içinde değerlendirilmeleri açısından yeterli olacağını mı düşünmüşlerdir? Yanıt ne olursa olsun, böylesi haritalar oluşturulurken öznel – nesnel ayrımının toptancı yaklaşımı nedeniyle pek yeterli olmadığı, sistematik incelemeler için daha ince ayrımlara gereksinilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Kitap yayımlandığında çerçevenin ya da haritanın öznel – nesnel boyutuna sıkıştırılmasının ara yol arayan araştırmacılar tarafından eleştirildiği görülmüştür. Ortaya konan çerçevenin geliştirilmesi gerektiğini söyleyenler de vardır (Louis, 1983).

Burrell ve Morgan paradigmatik duruşlarını ortaya koyarken doğal olarak işlevselci paradigmanın tartışılmaz egemenliğini kabullenmek zorunda kalmışlardır. Bunu yaparken durumun değişmesi gerektiğini de vurgulamışlardır. Tepkilerin genelde olumlu olmasına karşın, kitabın yürürlükteki sosyal bilim savaşlarını çözebilecek bir etki oluşturamadığı söylenebilir (Clegg, 1982). Öte yandan özellikle doktora düzeyinde kitabın öğretici özelliği yadsınmaz.

“Sosyolojik paradigmlar ve örgütsel çözümlenmeler” kitap olarak bu denli ilgi görmesinin temel nedenlerinin başında, farklı paradigmların yerleştirildiği ikiye iki çizelgeler gelir. Söz konusu çizelgeler özellikle sosyolojik işlevselciliğin dışında farklı işler yapan araştırmacılara yerlerini saptama da bilişsel bir harita görevi yapmışlardır. Böylece “öteki” durumuna düşmüş çok sayıdaki araştırmacının çizelgeler aracılığıyla kendilerine sığınaklar buldukları söylenebilir (Deetz, 1996, s. 191-192). Her ne denli çizelge içinde yer alan öteki paradigmlar, kendilerini zorunlu olarak işlevselciliğe göre tanımlıyor olsalar da, çizelgede kendilerinin var olduklarını gösterebilecekleri meşru bir alanın da sahibi oldular.

Yeni bakış açıları getiren Burrell ve Morgan'ın kitabına ilişkin eleştiriler [daha önce de Kuhn'un (1970) başına geldiği gibi] genellikle paradigma kavramı üzerinden yürütüldü. Gerçekten de Kuhn'un paradigma ayrımı çerçevesinde kuramları ve akımları sınıflama eğiliminin, yazarların gerçekçilikle pozitivism arasındaki sürtüşmeyi göz ardı etmelerine neden olduğu düşünülebilir. Oysa kitabın temel savlarına ilişkin bir

strateji sorunu olduğu da görülmektedir. Pozitivizm ve yapısal işlevselciliğin koşulsuz egemenliğine karşı çıkan bu çalışmanın, yeni bir meşruiyet alanı yaratmak isterken, kendini yalnızca göreceliğe yakın tutarak eylem alanını daraltması, doğru bir yöntem olarak değerlendirilemez.

Örgüt ve yönetim alanının çok paradigmalı görünüşü başka bir meşruiyet sorunu daha yaratmaktadır. Bilindiği gibi bir araştırma alanında çoklu paradigma varlığı, genellikle o alanın bilim öncesi durumunu yansıtır (Kuhn, 1970). Kuhn'a göre, bir araştırma alanına ilişkin bilim öncesi durumun göstergeleri kitapların genellikle teknik makalelere tercih edilmesi, birbirinden farklı ekollerin ortada kol gezmesi, söz konusu ekol ve çalışma alanlarının toplumun kalınlarıyla fazla iç içe olması (bir takım yazar ve danışmanların kolayca kuram benzeri savlar ileri sürüp alanın sorunları konusunda söz sahibi olması) gibi göstergeleri vardır (McKelvey, 2003, s. 61).

Kuhn'nun (1970) ve Burrell ve Morgan'ın (1979) kitaplarının örgüt kuramı araştırma alanlarındaki etkisi ve okunurluğu göz önüne alınırsa, alanın bilim felsefesi tartışmalarında pozitivizmle postmodernizm arasındaki kısır alana sıkışmasının nedeni daha iyi anlaşılır. Oysa her ikisinin de karşılaştığı sorunlar nedeniyle, her ikisine de karşı duran bir üçüncü cephe söz konusudur. Hilary Putnam, hem mantıksal pozitivizmin, hem de göreceliğin temel tezlerinin kendi kendini yanlışladığını ileri sürmektedir. Kendi kendini yanlışlayan ifadeye iyi örneklerden birisi de "Tüm genellemeler yanlıştır," deyişidir (McKelvey, 2003, s. 49).

Bu süreç içinde örgüt ve yönetim araştırmacılarının bir bölümünün, gerek pozitivizmle, gerekse göreliliği ve öznelliği öne alan postmodernizmle aralarına mesafe koyma arayışına girdikleri görülür. Pozitivizmle postmodernizm arasında kalan alana yeniden çeki düzen verme zorunluluğu söz konusudur. Pozitivizme karşı çıkış bazı yazarlara göre bu karmaşa önemli değildi. Çünkü bu yazarlar örgüt çalışmalarının hiçbir zaman pozitivist olmadığı kanısındaydılar. Diğer yandan tarihsel göreceliğe göre tüm gözlemler ve doğrular *kuram yüklü* oldukları için nesnel gözlem ya da nesnel doğrulardan söz edebilmek olanaksızdı. Söz konusu sav göreceliği ontolojik anlamda bir nihilizme götürmekteydi (McKelvey, 2003, s. 54-55).

Bilimsel gerçekçiliğin örgüt çalışmalarıyla evlendirilmesinde Campbell'in önemli rolü olduğu ileri sürülür. Campbell eleştirel, bilimsel gerçekçi ve ayıkla-

cı evrimsel epistemolojinin ana hatlarını şöyle sıralıyordu: Pozitivizm sonrası bilimsel gerçekçi epistemoloji, bilimdeki nesnellik amacını, metafizik terim ve varlıkları dışlamadan yerine getiriyordu. Kuramların doğruluğunu araştırırken, sistematik bir biçimde metafizik terimleri operasyonel terimlerle değiştirme yoluna gitmiyordu. Bilimsel bilgi peşinde koşarken nesnellik arayışını bir yana bırakma eğiliminde değildi. Nesnel dışsal gerçeği anlama yolunda anlamların sosyal yapı kurmacı ve bireysel yorumsamacı konumunu da dışlamıyordu (McKelvey, 1999, s. 403, 2002, s. 756, 2003, s. 58).

Gerçekçi bir sosyal bilim yaklaşımının temel savunucularından olan Azevedo'nun da Campbell'ci tavrı benimsediği görülmektedir. Azevedo'ya (1997) göre bizim bilme çabamızdan bağımsız gerçek bir dünyanın varlığı yadsınamaz. Bilim ve doğru hiçbir zaman kesin değildir, belirli düzeltmelere gerek gösterir. Postmodernizmin yükselmesine pozitivizmin yetersizlikleri neden olmuştur. Ayrıca postmodernistlerin çağdaş gerçekçilik konusunda yeterli bilgiye sahip olduklarını söylemek de zordur. Doğal ayıklaamacının biz insanları aşırı bir biçimde yanlışlara götüren algısal ve bilişsel bir mekanizmaya tutsak ettiğini söylemek pek gerçekçi olmaz.⁶

Yukarıda ortaya konan tartışmalardan bilimsel gerçekçiliğin en güçlü yanının yapısal, eleştirel ve evrimci ontoloji ve epistemolojiyi kapsamaması olduğu görülmektedir. Bu yaklaşımıyla bilimsel gerçekçilik ontolojik ve epistemolojik olarak nesnel duruşundan ödün vermez. Gerçekçiliğin bu duruşunu kısaca "dünya bizim onu nasıl betimlediğimizden, simgelediğimizden bağımsız olarak varlığını sürdürür," biçiminde tanımlayabiliriz. Var olmasaydık, eğer hiçbir tanımlama, inanç, algılama ve düşünce ortaya koymasaydık, dünyanın önemli bir bölümü bu durumdan hiç etkilenmeyecekti. Tümümüz ölsek, tüm betimleme ve simgelemelerimiz de bizimle birlikte yok olsa, dünyanın önemli bir bölümü bir şey olmamış gibi devam edecektir (Searle, 1995, s. 153).

Bu noktada sorulması gerekli soru, aynı yerde durur görülmelerine karşın, bilimsel gerçekçilikle pozitivizm arasındaki çatışmanın neden kaynaklandığıdır. Çatışmanın nedenleri temel iki noktada belirginleşmektedir. Birinci sorun noktası pozitivizme egemen

⁶ Bilinç gelişmesini doğrudan beyni oluşturan nöronların milyonalarda yıl süren evrimleşmesiyle ilişkilendirirsek, algısal ve bilişsel mekanizmamızın mükemmel olmasa da oldukça gelişmiş olduğunu söyleyebiliriz.

olan Humécü nedensellik kavramıdır. Düzenlilik kuramı da denen bu yaklaşım nedenselliği gerçekçileri ikna etmeyen bir yalınlığa taşımaktadır. Sözelimi bir telin çekilmesi bir titreşime, titreşimde bir sese neden olur. Buradan pozitivistler, “titreşimi bir ses izledi, benzer titreşimleri benzer sesler izleyecektir,” sonucuna ulaşırlar. Oysa gerçekçilere göre iş o denli yalın değildir. Titreşimle ses arasında bir dizi farklı mekanizmaların olduğunu unutmamak gerekir. Havada basınç ileticiler vardır. Kulak zarının çalışma biçimini ve içkulak da bir başka aracı mekanizmadır. Humécü pozitivistler olgular arasında düzenli ilişkilerin var olması gerektiğini söylerken (ki bu durumu bilimsel gerçekçiler yadsımıyor), gerçekçiler ayrıca onları birbirlerine bağlayan bir çeşit mekanizmaların (modellerin) olması gerektiğini ileri sürmektedirler. Gerçekçilere göre olayı, değişmeyi başlatan hareket yeterli değildir. Sürecin de ayrıntılı bir biçimde tanımlanması gerekir. Bir değişimin “niçin” olduğunu soruyorsak, değişimin yeni koşulları “nasıl” ortaya çıkardığını gösterebilmeliyiz. İşin içine “ne” gibi varlıkların girdiğini fark ederek onların doğasını keşfetmeliyiz. Bilimsel gerçekçilerin bu yaklaşımı kuramdan kanıtı giden süreçte açıklayıcı mekanizma ve modellerin önemini artırır (Keat ve Urry, 1974). Bilimsel gerçekçilik, görgülcülük ve pozitivistlik oranla daha derin bir nedensellik görüşü ve açıklayıcı mekanizma sunmaktadır (Demetriou, 2009).

Bilimsel gerçekçilik ile pozitivistlik arasındaki temel tartışma noktalarından birisi de metafizik kavramına yaklaşımlarındaki farklılıktır. Bilindiği gibi pozitivist yaklaşım, bilim tanımına giren bir araştırma alanının felsefeye bağlarını koparmış olması gerektiği kanısındadır. Çünkü felsefenin tartıştığı konular (ki bunlardan birisi de metafiziktir) bilim kavramının dışında kalmaktadır. Oysa bilimsel gerçekçilik, bizden bağımsız gerçeğin görgül olarak her zaman saptanmasındaki zorluklar nedeniyle ve ontolojik nedenlerle metafiziğe gereksinmemiz olduğu kanısındadır.

Bilimsel gerçekçilikle metafizik arasındaki, ilk bakışta sakıncalı gibi görünen bu ilişkinin iyi açıklanması gerekir. Metafiziğin temel amacı “dışarıda ne var, olanlar neye benziyor,” sorularına yanıt aramaktır. Bu nedenle ontolojinin metafiziğin bir parçası olduğu söylenebilir. Pozitivistliğin karşı duruşunun nedeni, metafiziğin görgül olmayan varlıkların varoluşlarıyla ilgilenmesi, onların doğasına ilişkin felsefi bir sorgulamanın peşine takılmasıdır. Oysa bilimsel gerçekçilere göre ortada bir gerçek vardır. Var olduğunu bildiğimiz ancak gerekli araç ve gereçlerin eksikliği

nedeniyle görgül olarak kanıtlayamadığımız varlıklar metafiziğin ve bilimsel gerçekçiliğin konusu olmayı sürdürecektir.

Gerçekçilik dendiğinde iki temel bakış açısı gündeme gelmektedir. Bu bakış açıları, bilimsel kuramlara nasıl bakıldığı ve dünyaya nasıl bakıldığı biçiminde özetleyebiliriz. Yukarıda belirtilen bakış açılarının oluşturduğu çerçevede bilimsel gerçekçiliğe ilişkin üç temel sav öne çıkmaktadır. Birincisi metafizik savdır. Metafizik sava göre dünyanın akıldan bağımsız belirgin bir yapısı vardır. Bilimsel kuramlar tarafından tanımlanan varlıklar da burada yer alır. Ontolojik gerçekle metafizik birlikte varolur.⁷ Gerçekçilik karşıtlarının belirgin özellikleri bilim çözümlemesinde ontoloji kavramını yadsımalardır. Oysa ontoloji bilimde temel bir rol oynar. Bilimsel kuramların ontolojik tutarlılığı, kuramın oluşturduğu alandaki varlığın ne olduğu konusunda temel bilgiyi verir (Cao, 2003). İkincisi anlambilimsel (semantik) savdır. Bu sava göre bilimsel kuramlar görüldüğü gibi değerlendirilmelidir. Kuramların ileri sürdükleri, sözünü ettikleri varlıklara ilişkin savları vardır ve bunlar kuram tarafından doğru tanımlanmışlardır. Üçüncüsü ise epistemolojik savdır. Epistemolojik anlamda olgunlaşmış ve kestirim başarısı olan kuramlar yaklaşık olarak doğrudur. Kuramların söylediklerinin önemli bir bölümüne inanmak için nedenler vardır (Psillos, 1999, s. xix-xx, 2005, s. 285-386).

Pozitivistler bu savlara katılmamaktadırlar. Metafiziğin yeri felsefe olduğuna göre ve felsefede bilimin dışında kaldığına göre metafizik savlar bilim dışıdır. Pozitivistlere göre kuramların doğrulanabilmesi ancak görgül sınamalarla mümkündür. Görgül olarak kanıtlanamayan kuramların yeri de çöp sepetidir. Bilimsel gerçekçilerin karşı eleştirilerinin ana noktasını pozitivistliğin tümevarımcı duruşu oluşturur. Tümevarımcı yaklaşımı temel bir sorunsal olarak değerlendiren gerçekçiler, bir sınıf nesnenin, belirli zamanlarda gözlenerek genelleme yapılmasını önemli bir sorun olarak görürler. Çünkü bu yaklaşım gelecekteki olayların, geçmişteki gibi olacağını varsaymak anlamına gelmektedir (Keat ve Urry, 1975; Psillos, 2005).⁸

7 Şu anda Beynam Ormanları'nda bir kütük devrilmiş olabilir. Benim bu olayı gözlemleyememiş olmam, onun gerçek olmadığını kanıtlamaz.

8 Söz konusu yaklaşım, “şimdiye değin belirli koşul ve yerlerde gördüğümüz kuğular beyazdı, öyleyse tüm kuğular beyazdır; gelecekte göreceğimiz kuğular da beyaz olacaktır,” biçiminde özetlenebilir.

Metafiziğe yaklaşımları bilimsel gerçekçilerin fizikselliğe karşı bir duruş geliştirmelerini gerektirmez. Bilimsel gerçekçiler Hume'cu yalın nedenselliğe karşı oldukları gibi, fizikselliği de kesin bir tavırla desteklerler. Her şeyin fiziksel olduğu kanısındadırlar. Gerçek dünya da fiziksel olma durumuna uymaktadır. Psikolojik, biyolojik ve sosyal olanın da doğasını kabul ederler, ancak son çözümlemede tümünün fiziksel olduğunu ileri sürerler.

Örgüt alanında çalışırken ele aldığımız niteliklerin ontolojik açıdan geçerliliği, bilimsel meşruiyet açısından önemlidir. Ontolojik geçerliliğin yolunu açmak için metafizik ve bilim felsefesinin yol göstericiliğine gerek vardır. Çünkü gözlenemeyen gerçekler konusunda açıklayıcı kuramsal mekanizmaların desteği sağlanabilir. Bilimsel gerçekçilik sosyal bilimlere ve örgüt-yönetim araştırma alanlarına bu olanağı getirmektedir.

Görgül sınama zorlukları ve dışımızda, bizden bağımsız gerçeklerin bir bölümünü somut olarak gösterememek, bilimsel kuramların önemini artırmaktadır. Çünkü göremediğimiz varlıkların gerçekten var olduğunu, nedensellik ilişkisi sağlam, açıklayıcı mekanizmalara sahip kuramlarla ortaya koyabiliriz. Bilimsel gerçekçilik, bilimsel kuramların büyük ölçüde gerçeği temsil ettiğini ileri sürerek, örgüt kuramlarına ilişkin önemli bir soruna çözüm getirmektedir. Epistemolojik olarak da, bilimsel gerçekçilik gözlemlenemeyen gerçeklerin bilincinde olduğu için, belirli koşullarda sağlam açıklayıcı mekanizmaları olan kuramları, görgül sınamalardan geçerse de, yeterli görmektedir. Örgüt kuramları çalışma alanlarında da kesin bilgiye ilişkin sorunlar yaşanmaktadır. Ancak bilimsel gerçekçilik mutlak doğru yerine, olanaklar çerçevesinde doğruya yaklaşmayı yeterli gördüğü için epistemolojik açıdan araştırma alanına destek verebilmektedir.

Bilimsel gerçekçiliğin ontolojik açıdan pozitivizmle bir sorunu yoktur. Çünkü bilimsel gerçekçilik de insanoğlundan bağımsız var olan doğal bir dünyayı öngörür. Bilimsel gerçekçilik pozitivizm gibi doğal dünyaya ilişkin bilgiye ulaşabileceğimizi öngördüğü için epistemolojik açıdan da bir sorun yoktur. Pozitivizm ile bilimsel gerçekçilik arasındaki sorunlar, iş gözlenebilir nesnelere ötesine taşındığında (metafizik) ortaya çıkmaktadır. Bu çatışma doğaldır. Bilimsel gerçekçiler için bilimin amaçlarından birisi, gözlenebilir olguyu nedensel olarak ortaya çıkararak ancak yine de gözlenemeyen yapı ve mekanizmaların keşfedilmesidir.

Sosyal bilimler söz konusu olduğu zaman fiziksel yapılarla toplumsal yapılar arasındaki gözlemlenebilirlik farklılığı temel bir sorun yaratmaktadır. Bilimsel gerçekçiliğin bir uzantısı olan yapısal gerçekçilik de bu işe kafa yormaktadır. Toplumsal yapıların da, fiziksel yapılar gibi var olduğunu ileri sürebilmek için açıklayıcı kuramsal mekanizmalara ve modellere gereksinme vardır. Somut yapıdan soyut yapıya giden yoldaki açıklayıcı ilişkileri iyi kurmak gerekir. Somut yapılar doğal dünyadaki varlıklara ilişkin birinci düzey niteliklerin ilişkilerinden oluşur. Soyut yapı ise farklı somut yapılar tarafından ortaya konan bir üst düzey niteliklerdir (Chakravartty, 2004, s. 155).

Varlıkların sınıflanması maddesel nesnelere ötesine geçer. Sıvılar, gazlar, elektronik yapılar, gizilgüç alanları, genetik şifreler, bu konudaki iyi örnekler olarak sayılabilir. Bu nedenle maddesel nesne çağrışımına ilişkin kavramların çeşitlendirilmesinde yarar vardır (Bhaskar, 2008, s. 88-89). Olaylar, davranışlar ya da eğilimleri de maddesel nesnelere ötesine geçen varlıklar olarak sınıflayabiliriz. Sonuçta bu sınıflama, bilinci ve ussal olan başka varlıkları da içine alan bir yapıya dönüşecektir. Unutulmaması gereken, tüm bunların bizim dışımızda ve bizden bağımsız var olan fiziksel dünyanın kaba fiziksel gerçeklerinin oluşturduğu durumlar olmasıdır.

Bilimsel gerçekçiliğin kendi duruşunu "mucize yok" savıyla desteklemeye çalıştığını görüyoruz. Bu sava göre, başka herhangi bir kuram bilimin başarılarını mucizeye dönüştüreceği için gerçekçilik doğru olmalıdır (Putnam, 1975-1976). Mucize olmamasının nedeni iyi bilimsel kuramların başarılı olmasıdır. Gerçekçilere göre iyi bilimsel kuramlar görgül olarak başarılıydılar, çünkü gerçeğin yapısını doğru tanımlamaktadırlar. Söz konusu tanımlar, nesnelere nedensellik nitelikleri arasındaki ilişkileri kurar (Chakravartty, 2004, s. 157).

Bilimsel gerçekçilik, eleştirel düşüncenin ve postmodernizmin sorgulayıcı rolünü rahatlıkla yüklenebileceği gibi, bu işlevi ontolojik ve epistemolojik açıdan daha sağlam durarak ve açıklayıcı model ve mekanizmalar önererek gerçekleştirebilir. Bilimsel gerçekçiliğin bir başka olumlu yanı gerçekçi ontoloji ve epistemolojiyle yapı kurmacılığı evlendirebilme olanağıdır.

Metafizik kavramlarla örgüt kuramlarının ilişkisini koparmak şimdilik olanaklı görülüyor. Çünkü araştırma yaparken metafizik terimlerle uğraşmak zorundayız. Pozitivizmle yaşanan sorunların başın-

da da örgüt kuramlarının metafizikle ilişkisi geliyor. Oysa bilimsel gerçekçiliğin metafiziğe yaklaşımı örgüt ve yönetim araştırmalarına istenilen zenginliği ve çoğulculuğu taşıyabilir.

İkilik (Dualizm) Tartışmalarının Çıkmaz Sokağı

Sosyal bilimlerdeki ikiliklerin yarattığı tartışmaların örgüt ve yönetim çalışma alanlarına da yansıdığı görülmektedir. Temel ikilikleri mikro – makro, aktör – yapı, özgür irade – toplumsal belirlemecilik biçiminde sıralayabiliriz. Searle (2002) ikiliklerin çıkış noktasını geleneksel kavram ve tanımlara bağlamaktadır. Ussal – fiziksel, akıl – gövde, ruh – beden gibi kafa karıştıran, çelişki yaratan ve kullanım süresi dolmuş terimler bilimsel çözümleri zorlaştırmaktadır. Oysa yeni terimler kullanıldığında, ikiliklerin yerine nedensel ilişkiler konulduğunda daha açıklayıcı sonuçlar elde edebilir. Sözelimi katılığa bakalım. Katılık varlıkların basınca dirençleriyle ilgilidir. Diğer nesnelere içerir girmesini engelleyen bu dirençtir. Böylece diğer nesnelere de destek olabileme yeteneği kazanılır. Katılık durumunu nedensel olarak moleküllerin davranışlarıyla açıklarız. Katılık, moleküllerin örülmüş yapılar içindeki titreşimsel hareketleridir. Sonuçta doğanın nedensel düzenini tanımlarken, sistemlerin makro özelliklerini nedensel olarak açıklayan mikro olgulardan söz ediyoruz (Searle, 2004, s. 124).

Akıl – gövde ikiliği, yukarıda sözü edilen geleneksel tanımlamaların en önemlilerinden birisidir. Dekart tarafından biçimlenen ve Kartezyen olarak da adlandırılan bu yaklaşım, evrende iki farklı özün varlığını ileri sürer. Dekart'ın öze ilişkin olarak ortaya attığı ikilik, ruhsal özlerin nasıl var olduğunu ve fiziksel dünya ile nasıl ilişkilendiğini açıklayamadığı için devre dışı kalmıştır (Searle, 2002:58). Öz ikiliğini, dinsel nedenler dışında savunan bilim kişisi bulmak zordur. Çünkü modern fizikle öz ikiliği arasında bir tutarlılık oluşturmak zordur. Fizik evrendeki madde/enerji miktarının sabit olduğunu ileri sürmektedir. Oysa öz ikiliği, fizik tarafından sabitlenemeyen ussal ya da ruhsal bir enerjiden söz etmektedir. Eğer öz ikiliği doğru ise, fiziğin temel yasalarının birçoğundan vazgeçmek gerekir. Bilincin herhangi fiziksel bir alt katman olmadan elde edilebileceği düşüncesi akla uygun gibi gelse de, bilimsel bir varsayım olarak söz konusu olamaz (Searle, 2004, s. 42-43).

Öz ikiliğinin yarattığı açık sorunlar ikilik savunularının daha zayıf bir ikilik yaklaşımı olan nitelik ikiliğine yönelmelerine neden olmuştur. Nitelik ikiliğini savunanlar, dünyada iki çeşit öz bulunmamasına karşın iki çeşit nitelik bulunduğunu ileri sürerler.

Elektrik şarjı ya da bir kitleye sahip olmak gibi çoğunlukla fiziksel niteliklerin bulunması yanında, ağrı duymak ya da **Ankara** kentini düşünmek benzeri ussal nitelikler de vardır (Searle, 2004, s. 44).⁹

Fiziksel dünyanın en alt katmanına baktığımızda mikro varlıklar olan fiziksel parçacıklar karşımıza çıkar. Ancak bilincin bu parçacıklardan oluşmadığı anlaşılmaktadır. Akıl bu parçacıkların üstünde ve üzerinde olduğunu varsaydığımızda ortaya yeni bir nitelik çıkmaktadır. Çağdaş nitelik ikiliğinin arkasındaki sav da bu ayırmadan kaynaklanmaktadır. İkiliklerin tümünü yadsıyan fiziksellik ise akıllı ya da bilinci beyinden ayrı bir nitelik olarak düşünmemektedir. Fizikselciler ağrı duyma, kaşınma gibi ussal durumları, gerçekte beynin, belki de geri kalan sinir sisteminin oluşturduğu durumlar olarak ele almaktadırlar (Searle, 2004, s. 45).

Nitelik ikiliği kuramıyla fizikselciler arasındaki tartışma özdeşlik kuramı çerçevesinde daha karmaşık bir düzeye doğru taşınmaktadır. Akıl özdeşlik kuramı fizikselci bir yaklaşımı öngörür. İndirgenemeyen fizik dışı nitelikleri yadsır. Ussal durumların gerçek beyin durumları olduğunu ileri sürer. Özdeşlik kuramcıları kendilerini fizikselci olarak tanımlarlar.

Bir kağıda yan yana “sevgi sevgi sevgi” yazdığımızı düşünelim. Tür (type) özdeşliği açısından yaklaştığımızda, tek bir tür sözcükle karşı karşıya olduğumuzu söyleyebiliriz. Ancak simge (token) özdeşliği devreye girdiğinde karşımızda üç ayrı sözcük vardır. Aynı biçimde belirli bir ağrı (ağrı duyma hali) simge özdeşlik kuramına göre, belirli bir beyin süreciyle özdeştir (Smart, 2011).

Bu tartışmadaki kritik nokta, türle tür özdeşliği yaklaşımından, simgeyle simge özdeşliği yaklaşımına geçilmiş olmasıdır. Bu geçişin nedeni soyut genel varlıklar olan türlerle, somut belirli nesne ve olaylar olan simgeler arasında bir ayırma gereksinmemizin olmasıdır. Bir simge, soyut genel türün belirli somut bir örneklemesidir. Türle tür özdeştir yaklaşımı, her tür ussal durumun, bazı fiziksel durum türleriyle özdeş olduğunu söylemektedir. Bu tutarlı bir yaklaşım değildir, çünkü soyut evrensel türlerle, somut simgeleri özdeşleştirmektedir. Oysa simge kuramcıları, ussal durumun belirli bir türünün her simgesi için, fiziksel durumun bir türünün bir simgesi olduğunu ileri sürmektedirler. Başka bir deyişle, tüm simge ağrılarının tamamına aynı beyin durumu türünün örneği olması gerekmediğini belirtmektedir.

⁹ Koyu sözcük benim.

Simgeyle simge özdeşliği, türle tür özdeşliğine göre akla daha yakındır. Benim Türkiye'nin başkentinin Ankara olduğuna inandığımı, sizin de Türkiye'nin başkentinin Ankara olduğuna inandığınızı varsayalım. Aynı inanca sahip olmamız, aynı tür nörobiyolojik durumda olmamızı gerektirmez. Aynı inanca ilişkin nörobiyolojik durumumuz her iki beyinde farklı noktalarda oluşabilir (Searle, 2004, s. 59-60).

Ussal ile beyin arasında olduğu ileri sürülen nitelik ikiliğinin oluşturduğu sorunu aşmanın yolu bu metafizik ayırmadan kurtulmaktır.

Bilinç, aynı sindirim, büyüme ya da safra salgısı gibi, bir biyolojik özellikler sistem düzeyidir. Bu nedenle bilinç beynin bir vasfıdır, böylece fiziksel dünyanın bir parçasıdır. Karşı görüş ussal durumların özünde ussal olduğu için fiziksel olamayacağını ileri sürüyor. Ben ise özünde ussal oldukları için belirli bir biyolojik durum türü olduklarını ve böylece de *a fortiori* (daha güçlü bir nedenle) fiziksel olduklarını ileri sürüyorum. Oysa ne yazık ki, ussal ve fiziksel terimler dizgesi, ussal ve fiziksel arasında kesin bir karşıtlık oluşturmak amacıyla tasarlanmıştır. En iyisi bu terimler dizgesinden kaçınmaktır. Söylenmesi gereken bilincin, aynı sindirimin bağırsakların biyolojik bir özelliği olduğu gibi, beynin biyolojik bir vasfı olduğudur. Her iki durumda da biyolojik bir süreçten söz edilmektedir (Searle, 2004, s. 115).¹⁰

Fiziksellik sorunun çözümünde önemli bir role sahiptir, ancak yeterli değildir, çünkü sorunu nedensel olarak çözmemize karşınt ontolojik olarak sorunlarını sürmektedir. Bu nedenle nedensel indirgemeyle, ontolojik indirgeme arasında bir ayırım olduğunu vurgulamamız gerekir.

Eğer A'nın davranışları tümüyle nedensel olarak B'nin davranışları tarafından açıklanabiliyorsa ve A'nın, B'nin güçlerine ek başka nedensel güçleri yoksa, A türü olguların B türü olgulara indirgenebileceğini söyleyebiliriz. Sözgelimi katılık nedensel olarak molekül davranışlarına indirgenebilir. Katı nesnelere geçişten olmamaları, diğer katı nesnelere dayanak olabilmeleri gibi özellikleri nedensel olarak moleküllerin davranışlarıyla açıklanabilir. Burada katılığın, moleküllerin nedensel güçlerine ek bir nedensel gücü yoktur. (...). Bilimde nedensel indirgeme temelinde ontolojik indirgeme yapabiliyoruz (Searle, 2004, s. 119).

Ancak söz konusu beyin olunca durum değişmektedir. Çünkü bilinci herhangi bir moleküler davranışla nedensel olarak ilişkilendirmemiz olanaksızdır. Bilinçle beyin arasındaki nedensel ilişkiyi yalnızca nöronların davranışları üzerinden kurabiliriz. Bilinç nedensel olarak yalnızca nöronların davranışlarıyla açıklanabilir. Bu nedenle bilinci nedensel olarak beyine indirgeyebilmemize karşınt ontolojik olarak indirgeme olanağı bulamıyoruz (Searle, 2004, s. 119). Peki niye ontolojik bir indirgeme yapıp, bilinç nöronal davranış dışında bir şey değildir diyemiyoruz. Bunun nedeni bilincin, yüzey özellikleri olan katılık ve sıvılık benzeri olgulardan farklılaşmasıdır (Searle, 2004, s. 120).

Gerçek fiziksel dünya üçüncü şahıs ontolojili (ağaçlar, mantarlar vb.) ve birinci şahıs ontolojili (ağrılar, renk deneyimi benzeri) varlıklar içerir. Birinci şahıs varlıkların tümü üçüncü şahıs nedensel temellerine, nedensel olarak indirgenebilir. Ancak ontolojik olarak indirgenemez. Çünkü bilinç birinci şahıs ontolojidir, dolayısıyla öznedir. Oysa beyin üçüncü şahıs ontolojidir, dolayısıyla nesnedir (Searle, 2004, s. 121-123).

Ağrılarımız, acılarımız ya da renk deneyimimizin nöronların davranışıyla, dolayısıyla beynimizle nedensel ilişkisini kurabiliriz. Ancak kaynağı nöronlar ve dolayısıyla beyin olmasına karşınt, herkes aynı acıyı, aynı ağrıyı ya da renk deneyimini yaşayacak diyemeyiz. Bunların hepsi birinci kişiye göre değişebilir.

Yapı Kurmanın Dayanılmaz Çekiciliği

Bilimsel gerçekçilik üzerine ve beyin – bilinç ikiliğinin nasıl aşılacağı konusunda yürüttüğümüz tartışmalar bir bakıma yapı kurmanın bilimsel meşruiyetini koruyabilmek için ne tür bir ontolojik ve epistemolojik duruş sergilemesi gerektiğini de tanımlamaktadır.

Sosyal gerçekçilik ya da yapı kurmacı gerçekçilik temelde bize görünmez olan bir çok öğeyi içerir. Bu nedenle de ontolojik olarak bilimsel gerçekçiliğin tanımladığı metafizik kavramıyla uyudur. Metafiziğin fizikle sağlam bir bağı vardır. Fiziğin gündeminde de gerçeğin kavranması açısından bazı önemli sorunlar varlığını sürdürmektedir. Ontolojik olarak sosyal gerçeklere ilişkin konumumuzu belirlemek için tutarlı bir tanıma gereksinmemiz vardır.

¹⁰ Searle bu sürece biyolojik doğalcılık adını vermektedir.

Güç alanları içinde yer alan fiziksel parçacıklar tarafından oluşturulmuş bir dünyada yaşıyoruz. Bunların bir kesimi sistemler biçiminde örgütlenmişlerdir. Bu sistemlerin bazıları yaşayan sistemlerdir ve yaşayan sistemlerin bazıları bilinç geliştirmişlerdir. Bilinçle birlikte, organizmanın dünyadaki nesne ve olayları kendisine ifade etme yeteneği olan yönelmişlik (intentionality) gelir (Searle, 1995, s. 7).

Yukarıdaki tanım bizi bilinçli organizmaların yönelmişlik aracılığıyla dünyadaki nesne ve olayları kendilerine ifade etme aşamasına getirecektir. Bilinçli organizmalar çevrelerindeki moleküllerin davranışları sonucu oluşmuş varlıklara yönelerek, onlara belirli işlevler atayabilirler. Sözelimi tahta parçalarına sandalye olma işlevi atandığında bilinçli organizmanın yönelmesi söz konusudur. Ayrıca tahtanın ontolojik olarak nesnel durumunu gösteren taşıma, destek olma özelliği doğal bir gerçek olarak karşımızdadır. Sandalye işlevini atama bir yapı kurma işiyse, bu durum tahtanın temsil ettiği doğal gerçeklikten ayrılmaz. Başka bir deyişle sandalye olma işlevi, doğal bir gerçek olan tahtaların üzerine kurulmuştur. Buradan kaba gerçeklerle kurumsal gerçekler arasındaki ayrıma ulaşabiliriz.

Searle'in (1995) gerçekleri ikili bir sınıflamaya soktuğunu görüyoruz. Birincisine "kaba gerçekler" adını veriyor. Kaba gerçekler fiziksel anlamda ve ontolojik olarak bizim dışımızda var olan varlıkları ifade eder. Kaba gerçeklerin önceliği vardır. Biz onu ifade etmesek de o vardır. Fiziksel bir oluşum olarak x dağını ifade etmesek ya da onun farkında olmasak da, o kaba fiziksel bir gerçek olarak varlığını sürdürecektir. Kaba gerçekler toplumsal yapı kurmacılığın ürünü olan dilin dışında ve ondan bağımsız olarak var olurlar. Searle'in "kurumsal gerçekler" adını verdiği ikinci gerçek grubu ise, kaba gerçeklerin tersine, var olabilmek için insan kurumlarına gerek duyar. Kağıt paradan söz edebilmek için, insanın yapısını kurduğu para kurumuna gereksinme duyarız. Para örneğinden yola çıkarak kaba gerçekler olmadan kurumsal gerçeklerden söz edemeyeceğimiz de ortaya çıkar. Her hangi bir şey para olabilir, para manyetik form da olabilir. Oysa yine de paranın fiziksel bir biçimde var olması gerekir (Searle, 1995, s. 34). Bu örneklerden de anlaşılacağı gibi kurumsal gerçekler kaba, fiziksel gerçekler üzerine kurulur. Peter ve Luckmann'ın "insan kendini üretir," (1967, s. 49) tanımlamasının da bu gerçeğe işaret ettiğini söyleyebiliriz. İnsan bir bakıma biyolojik kapasitesini oluşturan kaba gerçeğin üzerinden kendisini yeniden üretmektedir.

Yapı kurmacı yaklaşımın fiziksel dünyadan soyutlanamayacağı görülmektedir. Bu çerçevede yapı kurmacılığı fizikselcilikle ilişkilendirmek, bilimsel gerçekçilikle de sağlam bağlar kurmasına olanak sağlayacaktır. Fizikselcilik, varlıkların açıklanmasında yaşanan bazı ontolojik sorunlar nedeniyle indirgemeci olan ve indirgemeci olmayan fizikselcilik olarak iki ayrı biçimde tanımlanmaktadır. İndirgemeci fizikselciliğe göre her olası **d** dünyasında tüm gerçek nesnelere, niteliklere ve olaylar, temel fiziksel nesne, nitelik ya da olaylarla özdeştir. İndirgemeci olmayan fizikselciliğe göre ise her **d** dünyasında tüm gerçek nesnelere, niteliklere ve olaylar, temel fiziksel nesne, nitelik ya da olayların üstünde ya da üzerinde yer alır (Birman, 2009, s. 208). Bu tanımlar çerçevesinde fizikselciliğin "kaba gerçekler olmadan kurumsal gerçekler olmaz," (Searle, 1995, s. 34) görüşünü desteklediğini ileri sürebiliriz. Ancak fizikselciliğin iki ayrı tanımı bizi ikilikler konusunda farklı tartışmalara götürebilir. İndirgemeci fizikselcilik bilinç ve beyin ikiliğini yadsırken, indirgemeci olmayan fizikselcilik akla ilişkin nitelik ikiliğine yol açmaktadır.

Akıl, dil ve uygarlık, kimya ve biyoloji tarafından tanımlanan fiziksel dünyamız gibi, temel gerçeklerin doğal ürünleridir. Kurumsal gerçekler olarak adlandıracağımız sosyal olgular, kaba fiziksel gerçekler üzerine inşa edilmiştir (Searle, 1995, 2004). Bu süreçte yapı kurmacılığı ontolojik açıdan zayıf bırakan evrensel yaklaşımdır. Sözelimi cinsiyet ayrımının hiçbir fiziksel kaba gerçeğe dayanmadığını, toplumsal ve kültürel etkiler sonucu oluştuğunu ileri sürmek evrenselci yapı kurmacılığa ve onun sorunlarına örnek olarak gösterilebilir. Sosyal yapı kurmacı paradigmanın yolunu açan Berger ve Luckmann'ın (1967) evrensel yapı kurmacılıktan söz etmediği, önemli katkılar sağlayan Searle'ün (1995) de bu anlayışa karşı olduğu bilinmektedir (Hacking, 1999, s. 24-25). Yapı kurmacılığı nesnel olandan, bilimsel gerçekçilikten ayıran ve postmodern duruşa yaklaştıran evrenselci söylemdir.

Yapı kurmacılığın ontolojik ve epistemolojik konumunu saptamanın yolu zayıf ereklilik ve güçlü ereklilik ayrımını kavramaktan geçer. Ereklilik (teleoloji) sonuçların, amaçların ya da son nedenlerin araştırılması üzerine yoğunlaşır. Söz konusu olan bir amaç uğruna eyleme geçme durumudur. Bir kesim hiçbir amacın söz konusu olmadığını ileri sürerken, diğer bir kesim her şeyin bir amacı olduğunu söylemektedir. Gerçekte bu iki bakış açısının da sorunlu olduğu söylenebilir (Woodfield, 2010, s. 1-2).

Güçlü erklilik yaklaşımı bizi her şeyin toplumsal yapı kurmacılığın ürünü olduğu biçimindeki bir sava yöneltecektir. Bu bakış açısı çerçevesinde geçek de, gerçek dışı da toplumsal bir yapı kurmacadır. Böylesi bir yaklaşımdan yola çıktığımızda, tümüyle bilinen bir gerçek ve doğru ontoloji olmadığına göre, yapılması gereken gözlemciye göre değişen bir epistemolojiyi dayatmak olacaktır. Kuşkusuz böylesi bir yaklaşıma bilimsel meşruiyet kazandırmak pek olası görülmemektedir. Aşırı görecelikçi ve öznel yöne doğru savrulmuş bu duruş ancak postmodernizm ile özdeşleştirilebilir. Güçlü erklilik, aynı zamanda güçlü ve evrenselci toplumsal yapı kurmacılığın temel duruşunu da açıklayan bir yaklaşımdır. Güçlü erklilik evrenselci yapı kurmacılığı desteklediği için, kuramın nesnel olanla bağını koparmakta, ontolojik temellerini de zayıflatmaktadır.

Zayıf erklilik, daha önce sözü edilen sorunlu noktalardan “her şeyin mutlaka bir amacı vardır,” yaklaşımının açmazlarını aşmaya çalışır. Öncelikle güçlü erkliliğin kendisini içine soktuğu ontolojik ve epistemolojik sorunlardan uzak durmayı amaçlar. Bu çabaların temelinde ontolojik ve epistemolojik meşruiyet arayışı vardır. Hiç kimse gerçeği tümüyle bilemeyeceğine göre, öznellikten uzak durup nesnel bir ontolojinin peşine düşmek en doğru yaklaşım olacaktır. Zayıf erkliliği de, diğerinde olduğu gibi benzer bir biçimde zayıf toplumsal yapı kurmacılık olarak tanımlayabiliriz.

Zayıf teleoloji ya da zayıf toplumsal yapı kurmacılık (inşacılık), çevremizde gördüğümüz tüm olguların toplumsal olarak yapıldığı benzeri bir savı dengelemek için gerekli görülmektedir. Çünkü böylesi ileri bir sav bizi kuarkların da toplumsal olarak inşa edildiği noktasına getireceği için yeni sorunlara gebe dir. Kuarkların da toplumsal inşa sonucu ortaya çıktığını söylersek, onların kaçınılmaz olduğu ve varlıkların doğası tarafından belirlendikleri gerçeğini yadsımış oluruz. Eğer x’in inşa edildiği savının kabul edeceksek iki temel olguya dayanmamız gerekmektedir. Birincisi, x’in varlığına kesin gözüyle bakılması gerekir. İkincisi ise, x kaçınılmaz olarak tanımlanmalıdır (Hacking, 1999, s. 12).

Yapı kurmacılığın evrenselci savı ontolojik ve epistemolojik açıdan tutarsızdır. Oysa zayıf teleoloji ya da zayıf toplumsal yapı kurmacılık ontolojik olarak açıklanabilir bir duruşu ifade etmektedir. Yapı kurmacılığı kurumsal gerçekler çerçevesinde açıklama

gerekir. Yapı kurmacılık olarak tanımlayabileceğimiz kurumsal gerçekler, doğal biyolojik evrimleşme sürecinin bir sonucudur. Doğal biyolojik evrimleşme sonucu gelişen canlı kaba gerçekler,¹¹ kurumsal gerçekleri oluşturacak beyin durumunun, başka bir deyişle bilincin oluşmasına neden olmuştur. Nasıl sindirim, bağırsak sisteminin oluşturduğu bir durum, nasıl bilinç nöronların çalışması sonucu beyinde oluşan bir durumsa, yapı kurmacaya konu olan kurumsal gerçekler de, kaba gerçeklerin doğal biyolojisinde gerçekleşen evrimin yarattığı bir durumdur. Dolayısıyla temeli itibariyle fizikseldir, bu nedenle ontolojik olarak sorunlu değildir.¹²

Her olgunun yapı kurmayla oluştuğu savını ileri süren evrenselci bakışın çürütülmesi ve yapı kurmanın doğal ve fiziksel dünya ile ilişkilendirilmesi, yapı kurmacılığın postmodernizm ile bağını koparabilir. İkiliklerin aşılarak fiziksel – doğal nedenselliğin, sosyal – kurumsal gerçeklikle bağının kurulması, yapı kurmacılığın ontolojik ve epistemolojik konumunu güçlendirecektir.

Belirlenim Tartışmaları: Göreliliğin Sınırları

Belirlenimcilik, sosyal bilimlere içine çeken aktör – yapı ya da özgür seçim – toplumsal belirlenim ikilik tartışmalarının temelini oluşturur. Genelde sosyal bilimlerde ve özelde örgüt kuramlarında egemen duruşun yapı ve çevrenin belirlenimci etkisinden yana olduğu bilinmektedir. Sosyal bilimlerdeki aktör – yapı ikiliği de belirlenime ilişkin tartışmalara dayanır.

Belirlenim gerek doğadaki eğilimler, gerekse doğal bilimlerin bulgularıyla temellendirilmektedir. Belirlenimin gücünü önemli ölçüde bilimci savlardan alır. İnsanların belirsizliğe ilişkin kaygı ve korkularını düzene destek vererek dengeler. Özgür seçim savı da özgürlük, değişme, yaratıcılık ve yenilikçilik benzeri olguların önünü açmaktadır (Sargut, 2002, s. 122).

Belirlenimciliği ikilik açmazından kurtarabilmek için öncelikle iyi bir tanıma gereksinme vardır. Belirlenimciliği yalnızca “her bir olayın bir nedeni vardır,” çerçevesinde tanımlayamayız. Çünkü belirlenimci olmayan nedensellik de söz konusudur. Bazı olaylar nedenseldir, ancak belirlenmemiştir. Bu nedenle belirlenimciliği iki dünya varsayımı üzerinden yürütmek daha doğru olacaktır. Eğer bir dünya tümüyle bizimki

11 Çevresel ayıklanmacılık sonucu, özellikle insan türünün nöronlarında oldukça karmaşık ve çarpıcı bir gelişme oluşmuştur.

12 Searle (1995, s. 35) kurumsal gerçeklerin, kaba fiziksel gerçekler üzerinde var olduğunu söylüyor.

gibi doğal yasalara sahipse ve zamanın her hangi bir noktasında tümüyle bizim dünyamıza benziyorsa, zamanın tüm noktalarında aynen bizim dünyamız gibi olacaktır. Bu çerçevede dünyamızın belirlenimci olduğu söylenebilir (Clarke, 2003, s. 370).

Belirlenimciliğin en güçlü savı nedensel sonuç yaklaşımıdır. Bu sava göre belirlenimcilik doğruysa, eylemlerimiz geçmişteki olay ve doğa yasalarının nedensel sonuçlarıdır. Ancak biz doğmadan önce olanlar ve doğa yasaları bize bağlı değildir. Öyleyse nedensel sonuçların bizimle bir bağı yoktur (Clarke, 2003, s. 370-371).

Belirlenimciliğin var olmasının özgür seçimi yadsımamızı gerektirmediğini düşünenler de vardır. Özgür seçimle belirlenimciliğin bağdaşık olduğu görüşüne bağdaşıklıkçılık denmektedir. Eyleyenlerin (aktörlerin) bazı seçimler yapabilecekleri, karar alabilecekleri,¹³ eyleme geçerek dünyanın nasıl olması gerektiği konusunda fark yaratabilecekleri ileri sürülmektedir (Clarke, 2003, s. 392). Tüm eylemlerin nedensel olarak belirlendiğini ileri süren bilim felsefecileri de belirlenimin gerçek olduğuna katılmaktadırlar. Ancak bazı eylemlerin içsel psikolojik süreçle, bir çeşit akılcılıkla ve amaçlı olarak yapıldıklarında özgür seçimler içerdiği kanısındadırlar (Searle, 2004, s. 220-221).

Giddens (1976) de yapıyla aktör arasında bir ikilik görmez. Yapı bireyin uygulamalarını belirlerken, birey de uygulamaları aracılığıyla yapıları kurmakta, yeniden üretmektedir. Yapı, aktör açısından kısıtlayıcı olduğu denli olanaklar da yaratan bir olgudur (Giddens, 1984, s.25; Sargut, 2007).

Mead'in görüşlerinde yapılacak bazı değişiklikler simgesel etkileşimciliği, aktör – yapı ikiliğinin açmazından çıkarabilir. Mead'in "başlangıçta toplumsal süreç vardır, birey ya da toplumun ontolojik bir önceliği yoktur," temel önerisi, "toplum benliği, benlik de toplumsal etkileşimi biçimler" olarak değiştirdiğimizde ontolojik sorun da çözülmüş olacaktır (Stryker, 2008). Çünkü toplumun, toplumsal süreçle ortaya çıkmasına karşın, örgütlenmiş toplum, yeni üyelerinin gelmesinden önce oradadır.

Tartışmanın Çıkarımları

Oldukça genç sayılabilecek bir sosyal bilim alanı olan örgüt ve yönetim araştırmaları, bilimsel bir alan olarak varlığını sürdürebilmek için sosyal bilimlerin ve kendisinin bilim olma çabalarına katkı sağlamalıdır. Bu süreçte en büyük açmazlarından birisi, yürütülen bilim savaşlarında, pozitivism ile postmodernizm arasına sıkışıp kalmasıdır. Postmodern yaklaşım, özellikle içinde barındırdığı ontolojik ve epistemolojik sorunlar nedeniyle sosyal bilimlerin, dolayısıyla örgüt ve yönetim araştırmalarının bilimsel meşruiyetine gölge düşürmektedir. Postmodernizmin bilim savaşlarında fizikten ve özellikle kuantum mekaniğinden destek arama çabaları, kendi ontolojik ve epistemolojik sorunlarının bilincinde olduğunu göstermektedir. Bilim savaşlarının sosyal bilimler içindeki boyutunda, pozitivism'e yöneltilen eleştirel bakışın yalnızca postmodernist yaklaşımla sürdürülebileceği biçiminde yanlış bir inanış vardır. Oysa örgüt ve yönetim araştırmalarındaki gelişmeler, postmodernist tutarsızlıklara düşmeden de pozitivism'e eleştirel bakabileceğimizi göstermektedir. Kaldı ki bu eleştirel süreç, **Social Text** benzeri skandalları yaşamadan da sürdürülebilir.

Sosyal bilim olma yolundaki gelişme süreci örgüt ve yönetim araştırmalarının bilim felsefesiyle olan bağlarını da güçlendirmiştir. Araştırma alanındaki kafa karışıklığının giderilmesinde Kuhn'un (1970) ve Burrell ve Morgan'ın (1979) önemli katkıları olmuştur. Sosyal bilimler haritasında örgüt ve yönetim araştırmalarının ontolojik ve epistemolojik konumu açıklık kazanmıştır. Kuhn'un paradigma ve karşılaştırılmazlık yaklaşımları ile Burrell ve Morgan'ın ikiye iki çözelgeleri alanı sosyal bilimlerdeki ikilik tartışmalarının içine çekse de, cangıldaki patikalarda yitip gitme olasılığımızı da azaltmıştır.

Örgüt ve yönetim araştırmalarının, pozitivism – postmodernizm de dahil, içine sıkıştığı tüm ikiliklerden kurtulabilmesinin yolu bilimsel gerçekçilikten geçiyor gibi görünmektedir. Bilimsel gerçekçilik araştırma alanına, pozitivism'e yönelik eleştirilerini, ontolojik ve epistemolojik zayıflığa düşmeden yöneltilme olanaklarını getirmektedir. Örgüt ve yönetim araştırmaları, bilimsel gerçekçilik paradigması içinde, gereksinmesini duyduğu sosyal bilim felsefesiyle ilişkisini koparmadan bilimsel meşruiyetini ve bilimsel bir disiplin olma özelliğini sürdürebilir.

13 Clarke (2003, s. 393) karar almayı eylem olarak, özellikle ussal bir eylem olarak tanımlıyor. Eylemlerimiz arasında yer alan kararı, etkin denetim için bilinçli bir araştırma olarak niteliyor.

Örgüt ve yönetim araştırmalarının önündeki en büyük engellerden birisinin geleneksel ikilik tartışmaları olduğu görülmektedir. Bilimsel gerçekçilik çerçevesinde doğal fizikselciliğin getirdiği yaklaşım, bilinç – beyin ikiliğini aşma umudu vermektedir. Nedenli indirgemeden yola çıkarak bilincin beynin bir durumu olduğunu ileri sürebilmek, diğer ikiliklerin de aşılması sonucunu getirebilir. Bilinç – beyin ikiliğinin aşılması, dünyadaki tüm olguların fiziksel olduğu görüşüne destek vereceği için, sosyal bilimlerin konusu olan bir çok kavramı kaba fiziksel gerçeklerle ilişkilendirebiliriz. Böylece araştırma alanının metafizik ve ontolojik sorunları da bir ölçüde çözülmüş olacaktır. Toplumsal gerçekliğin kurulmasında, kaba gerçeklere dayalı kurumsal gerçeklerin oluşması, bir yandan ikilik sorunlarının aşılmasına neden olurken, öte yandan da sosyal gerçeklerin ortaya çıkışını fiziksel temellere bağlayacaktır.

Sosyal gerçeğin kurulması sürecinin postmodernist yaklaşımın tekelinde olduğu benzeri yaygın bir kanı oluşmuştur. Oysa postmodernizm ortaya attığı ileri evrenselci savlarla, yapı kurmacılığı ontolojik ve epistemolojik açıdan zayıflatmaktadır. İnsanlar yönelmişlik aracılığıyla çevrelerindeki varlıklara işlevler atamaktadırlar. Yapı kurmayla işlev atama arsında bir ilişki olduğu söylenebilir. Bu çerçeveden bakıldığında sosyal ve kurumsal gerçekler, yönelmiş organizmaların kaba fiziksel gerçeklere işlev atamasıyla ortaya çıkmaktadır. Postmodernistlerin söylediklerinin tersine tüm sosyal gerçeklerin fiziksel bir dayanağı vardır. Son çözümlemede tüm davranış, ilişki ve olayların fiziksel olduğunu söyleyebiliriz.

Belirlenimcilik, bilimci yaklaşımı önemli ölçüde destekleyen bir olgudur. Ancak belirlenimin olması ve varlığının kabul edilmesi özgür seçimin olmadığı anlamına gelmez. Bu nedenle belirlenimcilikle özgür seçimin bağdaşık olduğu ileri sürülmektedir. Bu bakış açısı, örgüt ve yönetim araştırmalarını yakından ilgilendiren aktör – yapı ikiliğinin aşılabileceğini göstermektedir.

Buraya değin sürdürülen tartışmalardan bazı çıkarımlar yapılabilir.

1. Postmodernizm ontolojik ve epistemolojik açıdan çıkmaz bir sokaktır. Sosyal bilimlerin ve ilgili yan alanların bilimsel meşruiyetini önemli ölçüde yok edebilir. İçine çekeceği ileri görecelik döngüsünde, alanın nihilist bir çizgiye doğru savrulmasına neden olabilir.
2. Sosyal bilimlerin gerçekçilikle, ontolojiyle ve epistemolojiyle olan sorunları bilimsel, yapısal ve eleştirel gerçekçilik içinde kolayca çözülebilir.
3. Sosyal bilimlerin ve örgüt – yönetim araştırmalarının gelişimini sürdürebilmesi için bilim felsefesine, metafiziğe gereksinme vardır. Bu gereksinim pozitivism tarafından karşılanamaz. Bilimsel gerçekçilik ise bu gereksinmeyi karşılayabilir.
4. Sosyal bilimler ve örgüt – yönetim araştırmalarının ikilikler arasına sıkışması, bilimsel gelişmelerini olumsuz yönde etkilemektedir. Geleneksel tanım ve kavramlardan vazgeçilmesi ikiliklerin aşılmasını sağlayabilir. Bilinç – beyin ikiliğinde süre gelen öz ikiliği tarihe karışmıştır. Ancak nitelik ikiliği üzerine tartışmalar sürmektedir. Bilinç – beyine ilişkin nitelik ikiliğinin giderilmesi, ikiliklerin aşılmasına önemli bir katkı verecektir.
5. Sosyal ve kurumsal gerçeklerin doğal fiziksel süreçlerle ilişkilendirilmesi, yapı kurmacılığın ontolojik sorunlarının çözülmesine sağlar. Bilimsel meşruiyet için tüm sosyal ve kurumsal gerçeklerin, doğal fiziksel kaba gerçeklerle özdeş olduğunun ya da onların üstünde ve üzerinde kurulduğunun anlaşılması gerekir.
6. Belirlenimciliğin özgür seçimle birlikte var olduğunu öngörmek gerekir. İç içe geçmiş sistemlerin iç halkalarında özgür seçim olanakları daha belirgin iken, dış halkalara doğru belirlenimciliğin etkisi artacaktır.

Bilimsel gerçekçiliğin pozitivismle arasında yaşadığı sorunlar, sosyal bilimlerin, örgüt ve yönetim araştırma alanlarının yaşadığı sorunlara benzemektedir. Bu açıdan pozitivismin sosyal bilimlere dayattığı

meşruiyet ölçüleri, bilimsel gerçekçiliğin ontolojik, epistemolojik ve nedensellik anlayışıyla aşılabilir. Bu durum sosyal bilimlere ve örgüt – yönetim araştırma alanlarına, gelişme olanaklarıyla birlikte bilimsel meşruiyet de sağlayacaktır.

Ek Yazı

Bu yazıyı okuduktan sonra okurların Sargut 2001, 2002, 2007'de ortaya konan savlardan yola çıkarak görüşlerimde bazı sapmalar olduğu düşüncesine kapılmalarını doğal bulurum. Benim de bir evrim geçirdiğimi (bu yaşta bile ummak isterim, hem de bu denli kısa zamanda) var sayabilirler. Bu noktada, eğer bir kaçış saymazsanız, Hilary Putnam'ın o görkemli kanatları altına sığınabilirim. Bilim felsefesi serüveninde Putnam metafizik gerçekçilik ile yola çıkmış. Sorgulamayı sürdürürken kendisine ve düşüncelerine eleştirel bakmaktan hiç vazgeçmemiş. Kafasındaki çözülme sorunları onu kendi tanımıyla içsel gerçekçiliğe götürmüştür.¹⁴ Putnam'ın sorgulamaları ona bu nokta da huzur vermemiş, yeniden gerçekçiliğe doğru bir dönüşe neden olmuştur. Ancak bu kez ulaştığı nokta, metafizik gerçekçilik yerine doğal ya da pragmatik gerçekçilik yaklaşımıdır (Baghrmian, 2008).

Daha önceki çabalarımın, pozitivistimin çokbilmişliğine, bireyin eylem alanı ve özgür iradesinin aşırı çevrelenmesine ilişkin bir karşı duruş olarak algılanmasını isterim. Bu süreç içinde “bilimsel meşruiyet kaygısını” sürekli taşıdım. Pozitivizme karşı çıkarken sürekli olarak arkamı dayayabileceğim gerçekçi bir sığınak aradım. Pozitivist paradigmanın sağladığı kazanımları da hiç yadsımadım. Ancak pozitivistimin direktlediği Humecü nedensellik ve ödün vermez görgülcülük, işi bilimsel gerçekçiliği yadsıma noktasına değin götürüyordu. Özellikle bizden bağımsız var olan ve gözlemlenemeyen gerçek karşısındaki tutumu ve güçlü kuramların bu gerçeğe ilişkin açıklayıcı mekanizma ve modellerini gözlem eksiklikleri nedeniyle yok sayması, pozitivistime eleştirel bakmama neden oldu.

14 İçsel gerçekçi, hem bilimsel gerçekçi ontolojiyi kabullenir, hem de pragmatik bir kuram olarak gerçeğin içsel kuramının yanında durur. Bazı araştırmacılar bilimsel gerçekçilerin içsel gerçekçi olması gerektiği kanısındadırlar (Ellis, 1988, s. 1.). Putnam'ın içsel gerçekçiliği, gerçeğe ve gerçeğin doğasına ilişkin gerçekçi ve gerçekçi olmayan sezgileri uzlaştırma amacını güdüyordu (Decock ve Douven, 2012).

Kaynakça

- Alverson, M. ve Deetz, S. A. (2006).** Critical Theory and Postmodernism Approaches to Organizational Studies. S. R. Clegg, C. Hardy, T. B. Lawrence ve W. R. Nord (Ed.), *The Sage Handbook of Organization Studies* içinde (s. 255-283). London: Sage.
- Azevedo, J. (1997).** *Mapping Reality: An Evolutionary Realist Methodology for the Natural and Social Sciences*. Albany, NY: State University of New York Press.
- Baghrmian, M. (2008).** “From Realism Back to Realism”: Putnam's Long Journey. *Philosophical Topics*, 36(1), 17-35.
- Berger, P. T. ve Luckmann, T. (1967).** *The Construction of Social Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. New York: Anchor Books.
- Bhaskar, R. (2008).** *A Realist Theory of Science*. London: Routledge.
- Birman, F. (2009).** Quantum Mechanics and the Plight of Physicisism. *Journal of General Philosophy of Science*, 40, 207-225.
- Burrell, G. ve Morgan, G. (1979).** *Sociological Paradigms and Organisational Analysis*. New Hampshire: Heinemann.
- Cao, T. Y. (2003).** Structural Realism and the Interpretation of Quantum Field Theory. *Synthese*, 136, 3-24.
- Chakravartty, A. (2004).** Structuralism as a Form of Scientific Realism. *International Studies in the Philosophy of Science*, 18(2-3), 151-171.
- Chia, R. (2003).** Organization Theory as a Postmodern Science. H. Tsoukas, ve C. Knudsen, (Ed.), *The Oxford Handbook of Organization Theory* içinde (s. 113-140). Oxford: Oxford University Press.
- Clarke, R. (2003).** Freedom of the Will. S. P. Stich ve T. A. Warfield (Ed.), *The Blackwell Guide to Philosophy of Mind* içinde (s. 369-404). Oxford: Blackwell.
- Clegg, S. (1982).** Book Reviews: Gibson Burrell and Gareth Morgan: Sociological Paradigms and Organizational Analysis. *Organization Studies*, 3, 380-381.
- Decock, L. ve Douven, I. (2012).** Putnam's Internal Realism: A Radical Statement. *Topoi*, 31, 111-120.
- Deetz, S. (1996).** Describing Differences in Approaches to Organization Science: Rethinking Burrell and Morgan and Their Legacy. *Organization Science*, 7(2), 191-207.
- Demetriou, C. (2009).** The Realist Approach to Explanatory Mechanisms in Social Sciences: More Than a Heuristic? *Philosophy of the Social Sciences*, 39(3), 440-462.
- Ellis, B. (1988).** Internal Realism. *Synthese*, 76, 409-434.

- Flyvbjerg, B. (2006).** Making Organizational Research Matter: Power, Values and Phronesis. S. R. Clegg, C. Hardy, T. B. Lawrence ve W. R. Nord (Ed.), *The Sage Handbook of Organization Studies* içinde (s. 370-387). London: Sage.
- Giddens, A. (1976).** *New Rules of Sociological Methods*. New York: Basic Books.
- Giddens, A. (1984).** *The Constitution of Society: Outline of a Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press.
- Hacking, I. (1999).** *The Social Construction of What?* Boston: Harvard University Press.
- Keat, R. ve Urry, J. (1975).** *Social Theory as Science*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Kuhn, T. S. (1970).** *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Louis, M. R. (1983).** Book Reviews: Sociological Paradigms and Organizational Analysis. *Administrative Science Quarterly*, 28, 153-156.
- McKelvey, B. (1999).** Toward a Campbellian Realist Organization Science. J. A. C. Baum ve B. McKelvey (Ed.), *Variation in Organization Science: In Honor of Donald T. Campbell* içinde (s. 383-411). Thousand Oaks, CA: Sage.
- McKelvey, B. (2002).** Model-Centered Organization Science Epistemology. J. A. C. Baum (Ed.), *The Blackwell Companion to organizations* içinde (s. 752-780). Oxford: Blackwell.
- McKelvey, B. (2003).** From Fields to Science: Can Organization Studies Make the Transition? R. Westwood ve S. Clegg (Ed.), *Debating organizations: Point – counterpoint in organization studies* içinde (s. 47-73). Oxford: Blackwell.
- Pfeffer, J. (1993).** Barriers to the Advance of Organizational Science: Paradigm Development as a Dependent Variable. *Academy of Management Review*, 18(4), 599-620.
- Psillos, S. (1999).** *Scientific Realism: How Science Tracks Truth*. London: Routledge.
- Psillos, S. (2005).** Scientific Realism and Metaphysics. *Ratio*, 18, 385-386.
- Putnam, H. (1975-1976).** What is Realism? *Proceedings of the Aristotelian Society*, 76, 177-194.
- Reed, M. (2006).** Organizational Theorizing: A Historically Contested Terrain. S. R. Clegg, C. Hardy, T. B. Lawrence ve W. R. Nord (Ed.), *The Sage Handbook of Organization Studies* içinde (s. 19-54). London: Sage.
- Sargut, A. S. (2002).** Bilimin İnkilemi: Belirlenirlik ya da Belirlenmezlik. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 121-126.
- Sargut, A. S. (2007).** Yapısal Koşul Bağımlılık Kuramının Örgütsel Çevre Kuramları Bağlamındaki Yeri. A. S. Sargut ve Ş. Özen (Ed.), *Örgüt Kuramları* içinde (s. 35-75). Ankara: İmge.
- Sargut, A. S. ve Özen, Ş. (2007).** Örgüt Kuramlarına Genel Bir Bakış: Karşılaştırmalı Bir Çözümleme. A. S. Sargut ve Ş. Özen (Ed.), *Örgüt Kuramları* içinde (s. 11-34). Ankara: İmge.
- Searle, J. R. (1995).** *The Construction of Social Reality*. New York: The Free Press.
- Searle, J. R. (2002).** Why I Am Not a Property Dualist? *Journal of Consciousness Studies*, 9(12), 57-64.
- Searle, J. R. (2004).** *Mind: A Brief Introduction*. New York: Oxford University Press.
- Searle, J. R. (2010).** *Making the Social World: The Structure of Human Civilization*. New York: Oxford University Press.
- Smart, J. J. C. (2011).** The Mind/Brain Identity Theory. Zalta, E. N. Zalta(Ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, URL=<http://plato.stanford.edu/archives/fall2011/entries/mind-identity/>
- Sokal, A. (1996a).** Transgressing the Boundaries: Toward a Transformative Hermeneutics of Quantum Gravity. *Social Text*, 46/47, 217-252.
- Sokal, A. (1996b).** A Physicist Experiments with Cultural Studies. *Lingua Franca*, 6(4), 62-64.
- Sokal, A. ve Brichmont, J. (1999).** *Fashionable Nonsense: Postmodern Intellectuals' Abuse of Science*. New York: Picador.
- Stryker, S. (2008).** From Mead to a Structural Symbolic Interactionism and Beyond. *Annual Review of Sociology*, 34, 15-31.
- Üsdiken, B. ve Leblebici, H. (2001).** Organization Theory. N. Anderson, D. S. Ones, H. K. Sinangil ve C. Viswesvaran (Ed.), *Handbook of Industrial, Work and Organizational Psychology* içinde (s. 377-397). London: Sage.
- Woodfield, A. (1976).** *Teleology*. New York: Cambridge University Press.